

DOI 10.31909/26168774.2020-(46)-12

УДК 94(477):[929.7:336.7](498.7+477.7-89Бес)"185/190"(043.5)

Олександр МИХАЙЛОВ*

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПЕРЕВАГИ УСНОЇ ІСТОРІЇ

У статті розглянуто основні форми дослідницького пошуку усної історії. Виокремлено системні потреби застосування методу усної історії в наукових дослідженнях. Зосереджено увагу на думці провідних західноєвропейських, американських та українських дослідників стосовно заданої тематики. Представлено важливі компоненти співробітництва історика та респондента, які на наш погляд можуть сприяти отриманню якісної наукової інформації. Окрема увага приділяється наголосу на розробку гнучкого інтерв'ю, що може спонукати не лише до очікуваних результатів опитування, але й до несподіваних відкриттів та гіпотез. В даній статті зроблена спроба визначити механізми постійного використання методу усної історії в науковій практиці історика. Зокрема, було до встановлено, що робота з певним респондентом має повторюватися через певні відрізки часу; друге і третє інтерв'ю може нести ще більшу інформативність для дослідника.

В статті проаналізовано поняття «усної історії», яка виступає одним з найважливіших інструментів дослідження ролі окремої особистості в локальному вимірі як джерела історичного процесу, як фактора людської волі. Робляться висновки, що на Заході метод усної отримав розвиток ще в середині ХХ ст., в той час як в Україні він почав розвиватися вже у другій половині ХХ ст.

Ключові слова: усна історія, респондент, історик, інтерв'юер, історична пам'ять.

Сьогодні, історична наука характеризується пошуками нових методів дослідження, які дозволили б поглянути на минуле людства під іншим кутом. Ще видатний екзистенціаліст К. Ясперс помічав, що історія не завершена і ховає у собі безмежні можливості, і нові факти, відкриває в минулому «непомічену нами раніше істину»¹. Серед різноманіття нових методів історичного дослідження все більшого значення набуває усна історія. В першу чергу необхідно визначитися безпосередньо з терміном «усна історія» (Oral History). У «Новому скороченому оксфордському словнику англійської мови» пропонується наступне визначення: «Це записана на магнітофон історична інформація, отримана з особистих знань мовця; її використання або інтерпретація є предметом наукового дослідження»². Усна історія використовує розповіді очевидців і їхні спогади про події, які сталися протягом життя людини, яка дає інтерв'ю. Інтерв'юер повинен зосередитися на

* Михайлов О., кандидат історичних наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, E-mail: mykhailov@idguonline.net

¹ Ясперс К. (1991) Сенс і призначення історії. М.: Политиздат. 127 с.

² Кісь О. (2007) Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. Україна модерна. 11/ 2007. С. 7-20.

персональних спогадах. Саме завдяки цій особливості усної історії ми можемо бачити минуле очима рядових учасників історичного процесу³.

Мета даної статті – на основі думки видатних теоретиків та практиків усної історії, проаналізувати окремі відомості про місце й значення даного методу в наукових дослідженнях історика.

Як і будь-який інший метод історичної науки, усна історія має свої переваги і недоліки. Проте, в даній статті, послуговуючись оптимістичними оцінками американських, західноєвропейських та вітчизняних істориків, хотілося б зробити наголос на позитивних сторонах та перевагах усної історії і, по можливості, спростувати певні положення негативної критики. «Даний напрям, як правило, не найкращий метод отримання конкретних даних, таких як місце або час, тому що людська пам'ять рідко здатна зберегти такі деталі безпомилково». Такий аргумент визначається багатьма фахівцями-критиками як головний недолік усної історії. Однак, на перший план має вийти кваліфікація історика як дослідника:

✓ Перше: вибір очевидця має проходити не за критерієм «респондент жив у цей час», а за критерієм «респондент пережив ці події особисто». Певні життєві обставини (розлука з родиною, перебування у виправному таборі чи в'язниці, участь у бойових діях та ін..) настільки сильно вкраплюються у людську пам'ять, що це не зможе краще передати жодна архівна довідка чи статистичний матеріал.

✓ Друге: бесіда з очевидцем має проходити за спланованим, але і гнучким сценарієм науковця;

✓ Третє: дослідник має враховувати рівень обізнаності респондента в конкретному питанні. Навіть давньогрецький філософ Сократ у своїх бесідах з учнем Ксенофонтом, перш ніж той хотів розповісти йому негативну інформацію про їх спільного знайомого питав: «Ти це бачив особисто чи тобі розповіли?»;

✓ Четверте: історик має вибірково ставитися до свідчень інтерв'юера. В чому полягає дане твердження? Все той же Сократ у своїй бесіді з Ксенофонтом питав: «А мені це потрібно знати?». Дослідник також має собі задавати таке питання й у разі необхідності коректно скорегувати спогади респондента у потрібне тематичне русло.

✓ П'яте: історик повинен бути хорошим психологом. Ще професор Колумбійського університету Алан Невінс та сучасна українська вчена, професор Гелінада Грінченко у своїх розробках про усну історію наголошували: «Дослідник має враховувати вік, стать та ступінь емоційного переживання очевидцем згадуваних подій». Респондент після бесіди з дослідником не повинен отримати нервовий розлад, а навпаки, відчуття потреби і реалізації своїх спогадів⁴.

Свідчення очевидців за чітким науковим алгоритмом привносять нові точки зору на минуле, заповнюють існуючі прогалини в офіційних документах, а часом коректують або навіть спростовують їх. Крім того, ще однією важливою перевагою є те, що усні джерела забезпечують більш повне і точне написання картини минулого, доповнюючи інформацію, взяту з архівних документів, періодичних видань, статистичних даних, листів, щоденників та інших матеріалів, що мають історичну цінність.

³ Грінченко Г.Г. (2012) Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти. Х.: НТМТ. 304 с

⁴ Tingley, Donald F. (1973) «Allan Nevins: A Reminiscence» Journal of the Illinois State Historical Society 66.2: 177-186 p

Істориками, що відносяться до усної історії скептично, вона зазвичай трактується як ілюстрація. Вважається, що отриманий матеріал ніколи не стане головним при вивченні сучасного суспільства і не допоможе сформулювати гіпотези щодо масштабних історичних подій. І це також можна спростувати, адже скільки архівних даних радянського періоду спотворено через марксистсько-ленінський історичний підхід. Рятівним елементом тут може виступати саме усна історія. Свідчення респондентів з пережитих подій політичних репресій, голоду, колективізації, антирелігійної політики може мати право на більшу першість, ніж тодішні періодичні видання чи довідкова література.

Прихильники методу знаменитого Леопольда фон Ранке, який вважав письмовий документ найдосконалішим типом джерела, сприймають усну інформацію як неповноцінну і другорядну. Згідно думки істориків-документалістів, джерело повинно мати фіксовану форму, точну хронологію, а також підкріплюватися іншими однотипними джерелами. Все це повинно дати можливість перевірки джерел різними способами. Однак слід пам'ятати, що спотворити при бажанні можна як усне свідчення, так і офіційний документ, що свідчить безліч підтверджень в історії людства. Сила методологічно компетентного історика і полягає в умінні перевірки джерел⁵.

Найголовнішою перевагою усних свідчень, на нашу думку, є те, що вони спочатку суб'єктивні. На наш погляд, дана особливість більше плюс, ніж мінус усної історії, тому що відкриває можливості наблизитися до осмислення людьми своєї історії, повсякденного життя, виявити особливості менталітету. Як вже зазначалося вище, деякі види джерел, часто створювані різного роду чиновниками і управлінцями, пишуться з позиції держави, і людина в них залишається об'єктом докладання його владних повноважень, тому не дивно, що суд історії найчастіше виносить рішення на користь сильних світу цього. Усна історія, навпаки, створює умови для куди більш справедливого суду: можна викликати свідків з нижчих класів, з числа знедолених або переможених. Вона дозволяє більш реалістично і об'єктивно відтворювати минуле, ставити під сумнів «офіційну версію», тим самим надаючи дієвий вплив на соціальні цілі історичної науки в цілому⁶. Процес усвідомлення подій свого життя, свого покоління, навколишнього соціуму у людини відбувається постійно. Американська школа на чолі з Аланом Невінсом, Майклом Фрішем та іншими притримується думки, що чим далі усні свідчення відстають від самих подій, тим більше змінюються узагальнення, судження, оцінки цих спогадів самими очевидцями. Тому важливо через певний відрізок часу повторювати бесіди з респондентом, а не послуговуватися лише ранніми записаними спогадами.

В цьому плані, Алан Невінс радить використовувати практику усної історії перш за все для військових істориків. Однак, надавши поштовх для розвитку цього напрямку, Алан Невінс навіть не міг уявити наскільки це багатогранна та універсальна дослідницька модель⁷. Неминуче, наступні покоління будуть оцінювати і судити нинішнє через призму свого досвіду і часу. Історія минулого постійно переглядається в світлі нових трактувань. Таким чином, усна історія зберігає для майбутніх поколінь духовний світ людини, його цінності, традиції,

⁵ Prins G. (1992) Oral History. New Perspectives on Historical Writing. Cambridge. 32 p.

⁶ Prins G. (1992) Oral History. New Perspectives on Historical Writing. Cambridge. 32 p.

⁷ Tingley, Donald F. (1973) «Allan Nevins: A Reminiscence» Journal of the Illinois State Historical Society 66.2: 177-186 p.

стереотипи, страхи та надії. Усна історія – це індивідуальний комплекс досліджень, який може стати дієвим при розгляді будь-яких сфер життя, в яких знайшлося місце для свідків. Німецька сучасна історична думка також дуже позитивно сприймає усну історію. Навіть видатний єгиптолог, дослідник релігії та культури Ян Ассман зауважив, що «Пам'ять про минуле – справа емоційної прихильності, культурної роботи»⁸. Історична пам'ять окремої особистості, окремої родини, вписана в локальну і глобальну історію, наповнена емоційністю (як позитивної, так і негативної), повсякденністю, світоглядом, мотивацією і ціннісними орієнтирами, має величезне значення.

Отже, усна історія – напрям, що дозволяє компенсувати та обійти джерельну недостовірність та дослідницьку заангажованість, створити платформу для нових наукових гіпотез та припущень. Більш того, спираючись на вітчизняні та зарубіжні розвідки, свідчення респондентів взагалі можуть виступити першоджерелом з приводу невідомих сторінок історії. Всі зазначені позитивні характеристики можуть бути цілком реалізовані лише у випадку чіткої та злагодженої кооперації дослідника та інтерв'юера, в якій історик має виступити головним модератором, який планомірно та коректно виводить у співрозмовника ту інформацію, яка саме необхідна для його дослідження.

Література:

Грінченко Г.Г. (2012) Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти. Х.: НТМТ. 304 с.

Кісь О. (2007) Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. 11/ 2007. С. 7-20.

Середа В., Малес Л. (2007) Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації усноісторичних джерел. *Україна модерна*. 11/ 2007. С. 159-165.

Ясперс К. (1991) Сенс і призначення історії. М.: Политиздат. 127 с.

(2004) *Fundamentals of Oral History. Texas Preservation Guidelines*. Austin: Texas Historical Commission. 21 p.

Prins G. (1992) *Oral History. New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge, 32 p.

Tingley, Donald F. (1973) «Allan Nevins: A Reminiscence» *Journal of the Illinois State Historical Society* 66.2: 177-186 p.

REFERENCES

Grinchenko G.G. (2012) *Usna istoriya pry`musu do praci: metod, konteksty`*, *teksty`*. X.: NTMT,. 304 s.

Kis` O. (2007) *Usna istoriya: stanovlennya, problematy`ka, metodologichni zasady`*. *Ukrayina moderna*. 11/ 2007. S. 7-20.

⁸ Кісь О. (2007) Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. 11/ 2007. С. 7-20

Sereda V., Males L. (2007) Usna istoriya yak metod i metodologiya: deyaki problemy` stvorenniya ta interpretaciyi usnoistory`chny`x dzherel. Ukrayina moderna. 11/2007. S. 159-165.

Yaspers K. (1991) Sens i pry`znachennya istoriyi. M.: Poly`ty`zdat. 127 s.

(2004) Fundamentals of Oral History. Texas Preservation Guidelines. Austin: Texas Historical Commission. 21 p.

Prins G. (1992) Oral History. New Perspectives on Historical Writing. Cambridge, 32 p.

Tingley, Donald F. (1973) «Allan Nevins: A Reminiscence» Journal of the Illinois State Historical Society 66.2: 177-186 p.

Mikhailov A. Research benefits of oral history

The main forms of research search of oral history are considered in the article. The systemic needs of the method of oral history in scientific research are singled out. The focus is on the views of leading Western European, American and Ukrainian researchers on a given topic. Important components of cooperation between the historian and the respondent are presented, which in our opinion can contribute to obtaining quality scientific information. Particular attention is paid to the development of flexible interviews, which can lead not only to the expected results of the survey, but also to unexpected discoveries and hypotheses. In this article an attempt is made to determine the mechanisms of constant use of the method of oral history in the scientific practice of the historian. In particular, it was established that work with a certain respondent should be repeated after certain periods of time; the second and third interviews can be even more informative for the researcher.

The article analyzes the understanding of the «оққд history», as one of the most important instruments played the role of the environment in the local context, as it was a historical process, as a factor of human will.

At the current stage of the modern science, there is a trend towards the disappearance of brownness and the recognition of the valence of the weary testimony by the wide backdrop of the past. Usni dzherela i usnoihistorichny method repeatedly bring its value, and in combination with other types of historical dzherel - and infinite universality. It is necessary to bring the outrageous need of a subordinate robot directly to the reinvention of a usny dzherel from an additional, illustrative, stagnant nature, which is not necessarily viscous in nature, mainly for scientific robots of all kinds of prob.

Key words: oral history, respondent, historian, interviewer, historical memory.